

univerzálna. Napriek tejto kritike ale historik uznáva dôležitosť diela a tiež všeobecný prínos. Túto kapitolu tak môže čitateľ chápať nie ako snahu odradiť ho od prijatia Barthových téz, ale skôr ako prehĺbenie ich chápania v širšom kontexte spoločenských vied.

Navzdory tomu, že publikácia *Etnické skupiny, hranice a identity* nemá homogénny charakter, a naopak sa v nej stretávajú rôzne štýly, takže by na prvý pohľad asi nebola zaradená medzi základnú literatúru ku štúdiu etnicity, opak je pravdou. Za najväčší prínos pokladám práve jej schopnosť zachytiť podstatu problematiky štúdia etnicity, ako aj úroveň jej podania čitateľovi, a to aj v prípade, že záujemca o túto problematiku nemá žiadne, alebo len chabé povedomie o koncepte etnicity a jej výskume. Publikácia vo svojich 156 stranách o etnicite vypovedá to najhlavnejšie – historický vývoj jej skúmania, hlavné idey v súčasnom bádani, ale tiež niektoré z kritických pohľadov na jej moderné chápanie. Je preto vhodná pre študentov celého spektra sociálnych vied ako nahliadnutie do tejto pre dnešný svet tak dôležitej témy. Naopak, pre skúsenejších čitateľov môže predstavovať osviežujúci pohľad na známe premisy, s dôrazom na nekončiacu akademickú diskusiu o páličivých otázkach dnešnej doby v globalizovanom svete.

Katarína Maruškinová

DOI: 10.14712/23363525.2021.12

Branka Grošelj: *Na dnu. Položaj beračev in brezdomcev od konca 19. stoletja do leta 1940 (Na dně. Pozice žebřáků a bezdomovců od konce 19. století do roku 1940)*. Ljubjana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, 297 s.

Slovinské historiografii není v českém prostředí věnováno příliš pozornosti. Je to bohužel škoda, neboť mnoho témat má díky dlouhé společné historii vzájemný přesah. Uchopení tématu, práce s prameny a použitá metodologie mohou velmi dobře přinášet inspiraci, a dále též prostor pro komparaci v rámci regionálních specifik habsburské monarchie, včetně sledování dalšího vývoje ve dvou nástupnických státech.

Shora uvedené platí i pro recenzovanou monografii slovinské historičky Branky Grošelj, která se věnuje postavení osob na okraji společnosti. Je zřejmé, že toto téma pro ni má zvláštní přitažlivost. Ještě dříve, než se zaměřila na postavení tuláků, žebráků a kolovrátkářů (flašinetářů), zkoumala ve své diplomové práci téma prostituce. Recenzovaná monografie vychází z autorčiny, v roce 2016 obhájené, dizertační práce. Osoby stojící na periférii jsou zvláště v posledních letech stále častěji předmětem historiografického zájmu a doplňuje výzkumy ostatních společenských vrstev, čímž se daří dotvářet plastický obraz tehdejší společnosti. Výzkum tématu naráží na řadu překážek. Je nutné počítat s torzovitě zachovanými prameny a jejich limitovanou výpovědní hodnotou. Tvořily je převážně osoby, které se k lidem na periférii stavěly více či méně kriticky. Považovaly je za ničemy vyhýbající se práci, žijícími bezpracně na úkor jiných, případně i za duševně nemocné, jejichž nemoc se právě tuláctvím projevovala. Téma je tedy možné označit za náročné, jak z pohledu heuristiky, tak i vhodné metodologie. Každopádně je však třeba zájem kvitovat, neboť pouze poznání všech vrstev společnosti, nám umožní pochopit její fungování.

Struktura recenzované monografie odpovídá vytčeným cílům. V první kapitole je představen právní kontext. Tuláctví a žebrota se staly jedním z důsledků vývoje předlitavské společnosti v 19. století. Rozpad tradiční společnosti, rozvoj industrializace a svoboda pohybu po monarchii tento způsob života ve své podstatě umožnily. Současně se však jednalo o nežádoucí důsledek, který byl potírán. Tuláctví i žebrota byly vymezeny jako přestupek a žebráci a tuláci měli být od tohoto způsobu života odrazováni sankcemi a převýchovou. Obě v sobě kombinoval zákon č. 90/1885 ř. z., o donucovacích pracovnách a polepšovacích ústavech. Tulákům a žebrákům též hrozilo vypovězení z místa pobytu a jejich nucený přesun do tzv. domovské obce, tedy obce, v níž měli domovské právo, a která byla povinna se o ně v nouzi postarat. Pro českého čtenáře má tato kapitola řadu přínosů. Vedle obecného představení legislativní úpravy, která byla v základních rysech shodná v celém Předlitavsku, stojí zajisté za zmínku i její

aplikace na území Kraňska, neboť v jednotlivých zemích monarchie je možné sledovat odlišnosti a specifika. Pozornost si zaslouží i následný vývoj v rámci SHS (pozdější Jugoslávie), do něhož se promítají srbské vlivy.

Dobové pojetí účelu donucovacích pracoven z pohledu společnosti i samotných tuláků představuje druhá kapitola. Pro čtenáře bude bezesporu zajímavé zhodnocení dobových pohledů na funkci donucovacích pracoven a polepšoven, jak již podtitul této kapitoly „trest nebo pomoc?“ (kazen ali pomoč?) výstižně naznačuje. Analýza dobových pramenů je sice výstižná, avšak postavená na celkem úzké prameně základně. Pro pochopení dobového přístupu k tulákům a žebrákům se jedná o velmi podstatnou otázku. Druhá část kapitoly je věnována několika sondám do jednotlivých zařízení. Je však škoda, že místo jejich zhodnocení, se jedná spíše o základní stručné popisné představení. Méně, tedy zaměření propracované sondy na jedno zařízení, mohlo být více.

Třetí kapitola je věnována skupině žebráků. Zdařile je ukázáno, že se nejednalo o homogenní skupinu, ale o vnitřně různorodou, zastupující osoby, které se krátkodobě ocitly ve složité situaci, až po „řemeslné“ žebráky, pro něž se jednalo o způsob života. Stranou zájmu nezůstalo ani využívání dětí k žebratě. Stručně se autorka též věnovala taktikám žebráků, které jednak vykazovaly řadu společných bodů, avšak konkretizace závisela na vlastnostech individuálního aktéra. Žebrání představovalo z pohledu veřejné správy samozřejmě nežádoucí chování, nejenže narušovalo obraz řádného a klidného města, ale současně představovalo rizika pro bezpečnost, neboť žebráci se uchylovali i k výhrůžkám a obtěžování. Žebrání tedy bylo nejen zakazováno, ale přistižení žebráci byli za svou činnost i postihováni. Žebrání mělo být nahrazeno pomocí ze strany veřejné správy, avšak mělo to své limity a žebrota přeci jen mohla přinést vyšší příjmy, než veřejná pomoc. Možnosti a limity těchto snah jsou autorkou dokumentovány na příkladu hlavního kraňského města Lublaně. Poslední podkapitola je věnována zvláštní skupině, která mnohdy bývá mezi žebráky zařazována, její postavení však bylo poněkud odlišné. Jednalo se o flašinetáře a další

pouliční muzikanty. Odlišnost jejich postavení byla v tom, že ke své činnosti (pouliční produkci) měli povolení (licenci). Licence byla udělována za specifických podmínek, kdy osoba nebyla jiné práce schopna a současně neměla možnost jiného příjmu. Jednalo se vlastně o jistou formu regulované sociální pomoci osobám ve svízelné situaci, kterým bylo umožněno specifické podnikání, veřejné hudební produkce. Autorka si odlišnost uvědomuje, ale domnívám se, že by bylo vhodnější tuto skupinu vyčlenit a věnovat jí samostatnou kapitolu, což by specifičnost pouličních hudebníků podtrhlo a umožnilo hlouběji propracovat, obdobně, jako to v nedávné době provedla autorská dvojice Eduard Kubů a Barbora Štolleová se zaměřením na situaci v Čechách v kolektivní monografii *Cestami hospodářských dějin* (Praha 2020).

V následující čtvrté kapitole se pozornost přesouvá k tulákům. Tato kategorie těžila ze svobody pohybu, která se po polovině 19. století prosadila. Žebrota a tuláctví byly do jisté míry provázány, ale nemůžeme říci, že by se jednalo o identické pojmy, je proto zajisté správné, že jsou v knize odděleny. Žebrota je více spojena s osobami s nějakým handicapem, který jim znesnadňoval výkon pracovní činnosti. Handicap byl vlastně „výhodou“, neboť zvyšoval ochotu veřejnosti poskytnout nějakou almužnu. Tuláctví spojené s neustálým pohybem vyžadovalo větší fyzickou odolnost, proto dobový pohled poukazoval, že nejlepším „lékem“ na tuláctví je práce. Tuláci byli více spojeni s venkovem. Tulák většinou očekával poskytnutí stravy a případně možnost přenocování. Venkov se k tulákům choval vstřícně. Jinak hrála jistou roli obava, aby se tulák nemstil na majetku, pokud by byl odmítnut, a současně šlo o jistý výměnný obchod. Tulák za misku polévky a krajíc chleba mohl nabídnout informace o nových událostech, které se jinak získávaly stále ještě s obtížemi, případně mohl vyprávět různé příběhy, jež se mu na cestách udály. Tažení proti tuláctví bylo spojeno s pronásledováním těchto osob, jejich zavíráním do donucovacích pracoven a snahou donutit je k ušedlému způsobu života, jelikož tuláci byli obvykle muži, mělo být cestou i založení rodiny. Práce schopní tuláci měli být převychováni a nadále se živit poctivou prací.

Poukázáno je i na skutečnost, že nejsložitějším obdobím byla zima, kdy se tuláci stahovali do měst poskytujících snazší obživu. Téma se stávalo ožehavým zvláště pro velká města (zemské metropole a průmyslová centra), jež se postupně při řešení tohoto problému začala přiklánět k zajištění nejnnutnější pomoci v podobě vytápěného místa a poskytnutí stravy (chléb a teplý čaj). Je možné říci, že Lublaň v tomto směru nijak nevybočovala. Myšlenka na zřízení azylu pro osoby bez přístřeší se zrodila již v závěru 19. století. Na své uskutečnění však musela počkat až do roku 1929 a v komplexnější podobě až do roku 1938. Ačkoli autorka ukazuje, že tuláctví bylo většinou doménou mužů, v závěrečné podkapitole zacílila svou pozornost na žebráčky a tulačky.

Zvláštní skupinu osob na periferii představovali Romové, dobově označovaní pojmem cikáni. Jejich postavení, kdy byli mezi žebráky a tuláky zařazováni již podle své etnické příslušnosti, rozebírá pátá kapitola. V první části je přehledně představeno složité právní postavení Romů a ve druhé je věnován prostor pohledu většinové společnosti, zpracovaný na základě systematického studia dobového slovinského tisku.

Předposlední kapitola přináší velmi zajímavé téma pohledu na žebráky a tuláky v dobových zprávách. Stavebním kamenem kapitoly přinášející řadu zajímavých příkladů konkrétních osob ze společenské periferie jsou torzovitě zachované úřední materiály uložené v Historickém archivu Lublaně (Zgodovinski arhiv Ljubljane). Dochované prameny umožnily autorce i určitou kvantifikaci osob označovaných za žebráky

a tuláky, včetně jejich věku a původního povolání. Pohled prostřednictvím dokumentů úřední povahy je dále doplněn analýzou dobového tisku.

Závěrečná kapitola je věnována konkrétním podobám chudinské péče v Lublani. Přehledně jsou ukázány jednotlivé základní služby, které byly chudým poskytovány. Konkrétní podoby nijak nevybočovaly z dobového standardu (vývařovna, útočiště ve starém cukrovaru, chudobinec). Pozornost zasluží podkapitola s názvem „Velká hospodářská krize“ (Velika gospodarska kriza), jež přináší přehled chudinské péče v královské Jugoslávii se zřejmým důrazem na Drávskou bánovinu. Autorka vycházela z odborné literatury, kterou dílčím způsobem prameny doplnila. Kniha je zakončena obsáhlým shrnutím ve slovinském a anglickém jazyce.

Kniha Branky Grošelj stojí za přečtení. Čtenář jistě uvidí též bohatě zastoupené dobové fotografie a další vyobrazení. Kniha přináší řadu zajímavých údajů i postřehů ke zkoumané problematice. Není však možné říci, že by téma vyčerpala, představuje však dobrý odrazový můstek pro zkoumání jednotlivých nastiněných témat na regionální úrovni. Z pohledu české historiografie je velmi dobře využitelná pro komparaci, a to jak ve vztahu v době závěru existence habsburské monarchie, tak i pro situaci mezi válkami, kdy se společná cesta slovinských a českých zemí rozdělila. Narůstající odlišnosti se promítaly i do přístupu k osobám na okraji společnosti.

Jan Štemberk

DOI: 10.14712/23363525.2021.13